

„Nem súlyed az emberiség!”...

**Album amicorum
Szörényi László LX. születésnapjára**

Főszerkesztő: JANKOVICS József
Felelős szerkesztő: CSÁSZTVAY Tünde
Szerkesztők: CSÖRSZ Rumen István
SZABÓ G. Zoltán

Nyitólap: www.iti.mta.hu/szorenyi60.html

MTA Irodalomtudományi Intézet
Budapest, 2007

Köszöntő versek, színjátékok Barkóczy Ferenc tiszteletére

Régebben az előkelőségeket születés- és nénapjukon is megajándékozták egy-egy verssel a tőlük függő és a hozzájuk közel álló személyek. A szakirodalom – így irodalomtörténeti kézikönyvünk is – a barokk korszakig leginkább alkalmi költészet címszó alatt említi e költeményeket. A megajándékozók között akadtak kiváló költők, az ő verseik természetes része életművüknek, ezért új- és új kiadást élnek meg. A köszöntő versek a magas irodalomtól, jeles költők műveitől kezdők (többnyire diákok) próbálkozásaiig minőségileg nagyon különbözőek lehetnek. Számbavételük, a velük való szisztematikus foglalkozás eddig csak esetleges volt. A besorolásnál, bizonyára nem indok nélkül, az alkalmi szó lekicsinylő jelentésű.

A köszöntő verseknek a 19. századig mindenképpen funkciója volt a közéletben. Erről tanúskodnak azok az adatok, melyek arra utalnak, hogy nyilvánosan előadták, előadatták azokat. Hogy érdemben tudjuk jellemezni az egy-egy gócpontban (például egyházi vagy világi főméltóság környezetében) létrejött alkotásokat, azok elhangzásának körülményeit, szükséges ezen próbálkozásokat számba venni. Az esztergomi érsekekhez kapcsolódó alkalmi köszöntők, versek, szónoklatok, színjátékszerű előadások, alkalmi képzőművészeti emlékek közül most néhány Barkóczy Ferencre vonatkozó, eddig ismeretlen adatot közlünk.

Gróf Barkóczy Ferencről irodalomtörténet-írásunkban már gyakran esett szó. Egri püspökként (1745–1761) patrónusa volt a környezetében megjelent magyar nyelvű műveknek.¹ E tevékenysége lehetett ösztönzője annak, hogy őt köszöntő versekről is olvashatunk a szakirodalomban. Rövid ideig tartó, az esztergomi érseki székhelyen eltöltött

1 BITSKEY István, *Barkóczy Ferenc, az irodalmi mecénás = Irodalom és felvilágosodás – Tanulmányok*, szerk. SZAUDER József, TARNAI Andor, Bp., Akadémiai Kiadó, 1974, 333–365; Uő, *Püspökök, írók, könyvtárak – Egri főpapok irodalmi mecénatúrája a barokk korban*, Eger, Heves Múzeumi Szervezet, 1997, 51–88; HUBERT Ildikó, *Barkóczy Ferenchez írt magyar nyelvű versek 1761-ből = Archivum*, 15. Eger, 1998, 123–129.

éveinek (1761–1765) alapos vizsgálatával még adósak vagyunk.² Nem vettük számba máig meglévő, nagyrészt az Egerből magával hozott könyvtárát.³ Keveset olvashatunk arról, hogy milyen hatást gyakorolt új környezetére. Ismeretes, hogy néhány régebbi segítőjét is magával hozta új primási székhelyére. Tudjuk, hogy Mária Terézia 1762. január 7-én az ország tanintézeteinek főfelügyelőjévé nevezte ki.⁴ Arcélének megrajzolásához mindenképpen szükséges, hogy életének utolsó öt évét és hagyatékát alaposan megvizsgáljuk. Az öt köszöntő versek közül két kottával ránk maradt éneket, továbbá két nagyszombati iskolai színjáték programjának az előadásokat kísérő verseket is tartalmazó színlapját ismertetjük az alábbiakban.

*

Barkóczy Ferenc egri püspökként, később esztergomi érsekként szívesen látogatta az iskolai színjátékokat. Az általa látott, esetleg tiszteletére előadott darabokról fontos adatokat tudhatunk meg azokból a versekből, amelyek az előadás előtt és után hozzá szóltak. 1761-ben Egerben a jezsuiták gimnáziumában már esztergomi érseki kinevezésének tudatában vett részt a *Boldisár király* című előadáson, ahol előadás előtt és után magyar verssel köszöntötték őt.⁵ „Ki játék palotán meg jelentél, / Mellyet költségeddel építettél...” – olvassuk a köszöntőben. A most közreadott versek és kották alapján jogos a feltevezésünk, hogy a korábban versként közölt tételeket énekelve adhatták elő.

*

Egy Faludi Ferenc verseit tartalmazó kéziratban akadtunk rá Jakabfalvy Román versének kottával ellátott szövegére.⁶ A kotta alapján úgy véljük, hogy zeneileg képzett énekesek szólaltathatták meg. A zenei színvonalnál a szöveg jóval alacsonyabb ihletettséggű, de céljának valószínűleg így is megfelelt.

2 Barkóczy egyházkormányzati tevékenységéről, művészszeretetről lásd MESZLÉNYI Antal, *A magyar hercegprimások arcképcsarnoka, 1707–1945*, Bp., 1970, 99–121; ENTZ Géza, *Barkóczy Ferenc gr., a magyar barokk kor nagy meccénása*, Bp., 1939. – Klny.

3 A könyvtár feldolgozása folyamatban van.

4 SZELESTEI N. László, *Kalmár György és Barkóczy Ferenc primás = Levél, író, irodalom – A levél-irodalom történetéről és elméletéről*, szerk. KICZENKO Judit, THIMÁR Attila, Pilisicsaba, PPKE BTK, 2000 (Pázmány Irodalmi Műhely, Tanulmányok, 1), 32–47.

5 HUBERT Ildikó, *i. m.* (1. j.)

6 Országos Széchényi Könyvtár, Zeneműtár, Ms. Mus. 1824. 97. (IV. rész, V. ének) – A vers szövegét kiadta BITSKEY István (Archívum, Eger, 1973, 43–44). Vö. Uő, *Püspökök, i. m.*, 82–83.

Eger Barkótzitol bútsúzik

Adagio

Eg ri me gye Ervatum est va gyon mi' eró sírj
nincs mód ben ne hogy bá' nat tal bírj

Ene kaka bú verse ka köny veid í del írj
Illy Hertzeget, ki tégedet kedvelt, így kisírj.

Egri

Eger Barkótzitol bútsúzik

Egri Megye! vagyon miért sírj! nints mód benne, hogy bánattal bírj,
Eneketek bú verseket, könyveiddel írnék
Illy Hertzeget, ki tégedet kedvelt, így kisírj.

Nagy károkat Eger bölts Musák, bal sorsokat immár sirassák,
Zokogjanak, bánkodjanak Tárkányi Nimfák,
had múljanak, ne szóljanak lantok, és hárfák.

Barkóczy volt Egernek fénye, és választott jeles edénye,
de már el-múlt, gyászba borúlt népünk reménye,
mert megtódult, reánk fordult bánat örvénye.

Oka voltál Esztergom ennek, javát tudom, bánatad Egernek,
most már éppen tizenötven hozzád mentenek,
kik Egerben, mint székekben vígan ültenek.

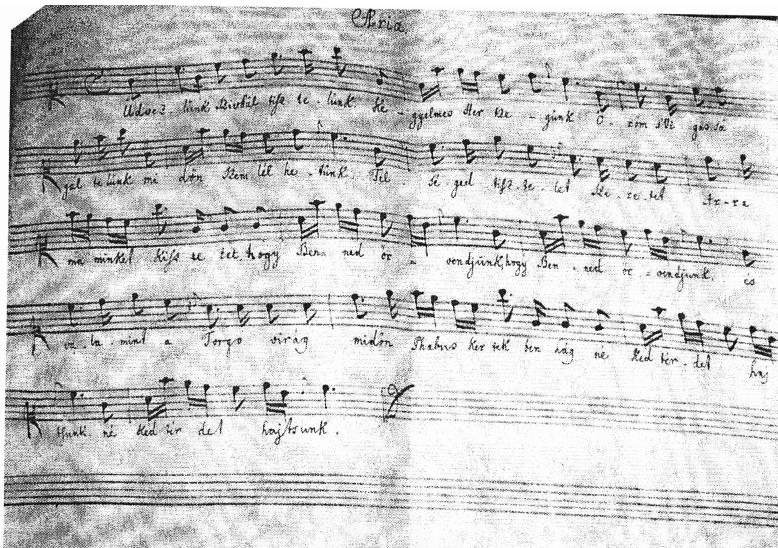
De nem árthat sz Egernek ebben, hogy te vigadsz ezen Hertzegeben,
Eger néki, tudja kiki, lésszen kedvében,
nintsen senki, volna a ki olly kegyelmében.

Azért: Hertzeg hozzád járunk, hív Egriek néked holdolunk:
Téged kíván szívünk nyilván, földre borulunk,
ne hagyj árván, kérünk sírván, áldást koldulunk.

Esztergomba noha tölünk még, de mostoha hozzánk ott se légy;
szeress minket, és bennünket magadévá tégy;
sok üdöket, esztendőket azért menyből végy.

*

Az alábbi – szintén kottával fennmaradt – köszöntő időpontját nem ismerjük, talán az Adalbertinum története nyomra vezethet.

[Barkóczy Ferenc hercegprímás köszöntése Nagyszombatban]

Üdvözlünk Szivbül tisztelünk
Kegyelmes HERTZEGÜNK
Öröm, s vigassággal telünk
Midön szemlélhetünk.
Felséged, Tisztelet, Szeretet.
Arra ma minket kiszttetet
Hogy Benned örven[d]jünk.
Es valamint a Forgo Virág
Midön Phoebus kertekben hág
Néked térdet hajtsunk.

Phoebus Musáknak Istene
Pindust élesztette
Adalbertistáknak Fénye
És reménye vagy Te,

A Te Bölts Kormányod alatt
Másokat már felül haladt
Ezen Convictus is.
Tündöklük Tudományoknak
És minden féle Virtusoknak
Szép gyakorlásival.

Negyven öt Nemes Ifjak
Itten számláltattnak
Minyájan vallyák magokat
Igaz Szolgáidnak.
Avagy ha kegyesen engeded
Nékiek a Te szerelmedet,
Inkább Fiaidnak.
Mert Te minket ápolgatol
Mindenekben oltalmazol
Mint egy gondos Atya.

Sokáig setétes szenyben
Voltunk öltöztetve
Házunkat nagyobb részében
Láttuk vesztegetve.
De alig hogy szárnyaid alá
A Szerentse eztet hozá
Épült Tisztessége.
És miben meg akadt vala
Az eő kivánt Boldogsága
Tsak most tapasztallya.

Ékes kertekben játzodo
Csatornyák vizeit
Magas kösziklán le folyo
Kutak ébreszgetik.
Ébreszted gyors Tanulásokra
Sok Nemes Gyakorlásokra
A mi Szivünket is.
Főkép midön Személyedet,
És Hertzegi Felségedet
Nekünk ma engeded.

Házunk még sohasem vala
Illy nagy Tiszteletben
Ide meg-alázta magát
Hertzeg Személyében
Országunknak PRIMÁSSA,
Kinek nem volt eddig mássa
Ki nem hiszi lássa.
Ezt az Ország tsudállya
Nagy kegyelemnek is vallya
Maga tsömetéihöz.

O Nagy Kegyelme HERTZEGÜNK
Méltán hogy tisztellyünk
Ma Diadalmas kapukat
Ha NÉKED épétünk
A TE nagy Méltóságoddal
Se magunk kívánságával
Mi fel nem érhetünk.
Arnyék Játékokot kezdenénk
TÉGED össeidben Ditsöitenénk
De erre sints helyyünk.

Meg botsás azért Gyámolunk
Szivünk nyilatkozik
Ebben szeretettel írot
Theatrum látzatik.
Itt nem Arnyék Játékokkal
De tsak igaz kívánságokkal
NÉKED áldoztatik.
Állando Boldogságodért
Hosszas, s vig életedért
Minden fohászkodik.

Tartsanak Magos Istenek
Hazánk oltalmára
Egek szerentséltessenek
Romai Purpurára
Tsillagok hordíák Nevedet
Terjesszék Ditsöségedet
Szélles e Világon.

Mi Jo téteményeidet
Kivált mai Kegyelmedet
Soha nem felejtjük.

*

1764-ben a Szent Adalbert konviktusban Kende József azzal az időmértékes (hexameter-ekben írt) magyar nyelvű verssel köszöntötte Barkóczy primást, amelyet Birsi Ferenc írt.⁸ Ugyanezen évben a nemesi konviktusban nagy sikerrel adtak elő egy *Salamon* című darabot, amelyet háromszor meg kellett ismételni. Eddig annyit tudtunk a darabról, hogy Salamon és László viszályáról szól⁹ s legfeljebb feltételezni lehetett, hogy Illei János ismert művét játszották. Bizonyára valamelyik előadáson jelen volt a primás is.

Alább közöljük a darab programját (rövid tartalmát és szereposztását), valamint a darab közben előadott énekeket, amelyeket a Barkóczy Ferencet köszöntő versek közt találtunk.¹⁰

Salamon és László

A Játék sommája

Mitsoda háboru, mely nagy viszálykodás volt Salamon és László közt, Magyar Ország Krónikájából olvassuk. Most (a' mint reá alkuttak) a' Mosonyi mezőben meg jelennek mind a' ketten fegyver, és vitéz nélkül, hogy tudniillik annál szabadabban meg egyezhessenek, kié mely része lenne az Országának. Salamon mindazáltal halót terít Lászlónak, hogy belé kerítse, ha meg nem egyezhetnének: de László meg sajditya a' veszélyt, elejét veszi Salamon ravaszságának, és ötet tulajdon hálójába ejti.

Ez az egész Játéknak rövid sommája.

A' Játékban fenn forgo személyek

Salamon, Vankai Miklós.

László, Pongrátz János.

Zabolts, Ezredes kapitánnya Salamonnak, Lászlónak régi jó embere: Kajdótsi Jóseph.

Ezeket segejtik

Az Énekes, Tántzoló és vitézek.

8 VÖ. SZELESTEI N. László, *Argenis-fordítás időmértékes magyar versbetétekkel (1761)*, ItK, 2000, 114–231, i. h., 230–231.

9 STAUD Géza, *A magyarországi jezsuita iskolai színjátékok forrásai, I, 1561–1773*, Bp., MTA Könyvtára, 1984, 221; TAKÁCS József, *A jezsuita iskoladráma (1581–1773), II*, Bp., 1937, 121. „Salamon Rex Ungariae Divo Ladislao coronam eripere tentans.”

10 Esztergom, Főszékesegyházi Könyvtár, Coll. II, 97. nr. 4.

Első Ének

1.

O mulandó földi ditsőség!
nintsen benned semmi remenség!
mutatod kedvedet,
itatod mérgedet
hitetlen.

A ki benned veti reményét,
gyötrelminek nem éri végét;
mert törben kevered,
veszélyben temeted
kegyetlen.

2.

Igy bánsz vélem álnok szerentse!
keservemet nints ki enyhitse;
mert küldöd menykövid,
botsáttod nyilaid
szüntelen.

Im vezettél Koronára,
fel emelél Méltóságra,
de megint le vetél,
és porban keverél
szemtelen.

3.

Ah elég már! ne üldözz engem;
mért kinezod, s' epeszted lelkem.
elég jajt neveltél,
sok sebet ejtettél
szivemben!

Ah ne vesd meg ohajtásim
hallyad immár jajdulásim
hozd visza kedvemet
ujjitsd örömemet
szivemben.

Második Ének

1.

Engemet hát el hadsz, söt veszélyben forgatz
ó tündér ditsőség!
Ah mely gyakran biztatz! mégis így porban hadsz
ó hamis reménség!
A kit ma fel emelsz, hólnap földig le versz:
Nints benned igasság, nintsen állandóság,
ó álnok mesterség.

2.

Mind addig veszélyben, tenger közepében
a' széltől hányatám,
Míglen az örvényben, sötétes tömletben
haboktól nyomatám.
Igy fizetsz azoknak, kik téged vadásznak
Oh igen mulandó, soha nem állandó!
világi ditsőség!

3.

Ah a' ki életed igazán szereted
ne higgy a' világnak,
mert azonnal fejed hálójában ejted
a' nyomoruságnak.
Hogy ha ugyan akarsz it szerentsés lenni
Egyedül Istenre, és a' hiv Egekre
kell szivedet bizni.
Vége.

Az előadás szövegét ismerjük, Illei János művét a *Jezsuita iskoladrámák* második kötetében *Salamon király, Lászlónak foglya* címmel olvashatjuk.¹¹ Azonos a tartalom, a szereplő személyek és a játék kezdete előtti tartalmi összefoglalás, de az előadást kísérő verseket eddig nem ismertük. Az első ének kezdő strófája feltűnő egyezést mutat egy másik Salamon-színjáték, Friz András *Salamon, Magyarország királya* című darabjának kéziratban fennmaradt versének kezdetével. A kritikai kiadás szerint Friz munkájának

¹¹ *Jezsuita iskoladrámák (Ismert szerzők)*, sajtó alá rend. ALSZEGHY Zsoltné, CZIBULA Katalin, VARGA Imre, Bp., Akadémiai Kiadó–Argumentum Kiadó, 1995 (Régi magyar drámai emlékek, XVIII. század, 4/1), 299–380. (ILLEI János, *Salamon király Lászlónak foglya*, Kassa, 1767.)

latin szövegében nem szerepel vers, a kéziratos másolatok közül is csak egy tartalmazza azt, „ez bizonyára a fordítónak (másolónak) a szerzeménye”.¹² Ennek szövege:

1.

Oh, Tündér földi dicsőség,
Nincs benned semmi remenség,
Mutatod Kedvedet, itatod mérgeket,
Színled jo voltodat, adod sérelmedet.

2.

Mert akit fel emélsz nagy méltóságokra,
Kiket ma fel ültetesz Királyi polczokra,
Holnap megrontod, porba kevered,
Sok jajjal s- buval epeszted.

3.

Igy bánál im, Salamonnal,
Kit háromszor Coronával
Játékul tzifrázál, s egyszersmind le tsapál,
Világ tsufjára tréfálál.

4.

A Királyi széket barlangra fordítád,
De nem mint akarád, ötet úgy tréfálád,
Mert már istenre, boldog reményre
Biszott s készült örökségre.

A két lírai alkotás motívumai azonosak. Lehetséges, hogy a motívum- és toposzegyezések a téma gyakoriságából adódnak. (Köszöntőversek esetében sokszor látunk hasonlót.) A 17–18. századból sok szerencse-vers maradt ránk. Szövegeinkkel egy időben keletkezhettek Faludi Ferenc témában és hangulatban, költői megoldásokban hasonló szerencseversei is. Mégis inkább közös szöveg, talán latin forrás lehet a magyarázat.

*

12 *Uo.*, 272. (A vers: 251–252.)

A következő évben, 1765-ben a nagyszombati jezsuita konviktorok egy István című darabot játszottak. Forrásaink megemlítik, hogy magyarul, továbbá, hogy a primás jelenlétében.¹³ Ennek előadásáról az előzőhöz hasonló, kéziratos színi programot és azt követő verseket találtunk.¹⁴

István

Szomoru Játék

A Játéknak Sommája

Negyedik Béla Királynak Fiát Istvánt az országló hatalomra való vágyódás anyira vitte vala, hogy annak el nyeréséért édes Attya ellen fegyvert rántani mérészlene. De mikor éppen el akarná már ötet vitézivel nyomatni, meg báná gonosz igyekezetét, és Attya eleibe borulván viszont véle egybe békélle.

A Beszélgető Személyek:

Béla, Felszezi András.

István, Prényi István.

Turzó, Istvánnak baráttya – Gróf Battyáni Lajos.

Gyula, Bélának ezederes kapitánnya – Jeszenszki Joseph

Ezeket követők:

Az énekes: Tályán Antal.

A Tántzosok: Berzeviczi Sándor, Támbos Antal és a Táncz Mester.

Első Ének

1.

Magyar Ország égén ki tetző fényesség,
Ragyogó túndókló egyházi ékesség,
Érseki Méltóság,
Hertzezi Nagyság,
Érdemes mindenben kegyelmes Uraság.

2.

A kinél Udvart tart lelki nagy Nemesség,
Különös Kegyesség, fen járo bőltesség,
Vigyázo okosság,
Ritka tanosság,
Fel tet szándékokban gyémánt állandóság.

13 STAUD Géza, *i. m.* (7. j.), 225; TAKÁCS József, *i. m.* (7. j.), 37. „Stephanus V. [...] Rex Hungariae Patri suo Belae IV. post gravissima dissidia reconciliatus.”

14 Esztergom, Főszékesegyházi Könyvtár, Coll. II, 97. nr. 5.

3.

Több sereges erkölcs, kiből világ ismér,
Hiredet terjeszti,
Magasztal és ditsér;
Országunk meg tisztel,
Udvarunk kedvel,
Érdem, nem Szerentse ditsóségre emel.

4.

Térdet fejet hajtván üdvözlünk tisztelünk,
Jelen lételeden szívünkéből örvendünk;
Kedvedért ma jadzunk,
Érted vigadunk,
Ved jó néven kérünk, s szives játékunk.

Második Ének

1.

A Felségek nagy hatalmát,
a koronás Fejek sorsát,
ezerni búk epesztik;
alig jutnak koronára,
alig ülnek méltóságra,
már-is gondok emésztk.

2.

Mi ditsóság a gyémántban,
mi boldogság a bársonyban,
mely vállamot borittya?
ha csak annak félelmeis,
ellent álló irigyeis
igy szívem szorongattya.

3.

A legelő nagy hegyekben,
a virágos szép völgyekben,
lakik csak a békeség;
ot a' gyenge nyájak között,
ot a' hives erdők között,
van a szives egyesség.

Utolsó Ének

1.

Országunknak fénye
Kegyelmes Hertzegűnk,
Térdet, fejet néked vetűnk;
kedvedért jádzottunk,
éretted vigadtunk,
Igaz szivel mulatoztunk.

2.

Hogy jelenléteddel
játékűnk tisztelted,
Holtig áldást néked mondunk;
fogadd bé szívűnket,
mulató kedvűnket,
Elég nekűnk, ha tetzettűnk.

Egyéb adatok híján nem szólunk az előadásról, annak feltételezett szerzőjéről. (Nagyszombatban 1766-ban szintén a magyar történelem korai időszaka a témája az egyik előadásnak. Katona István *Béla* című darabjának színlapja máig fennmaradt. Az 1765. év szereplői közül ebben is játszott gr. Batthyány Lajos és Tallián Gábor. Katona István 1764/65-ben a költészeti, 1765-től 1769-ig a szónoklati osztályt tanította ugyanitt.¹⁵

¹⁵ *Jezsuita iskoladrámák (Ismeretlen szerzők)*, szerk. VARGA Imre, Bp., Akadémiai–Argumentum, 1995 (Régi magyar drámai emlékek, XVIII. század, 4/2), 1067–1069; TIMÁR Kálmán, *Katona István történetíró, a jezsuita dráma művelője*, ItK, 1937, 30–37.